

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE

DENİZLİ

ISSN 1304-6608

Yerel Tarih ve Kültür Dergisi

Mart 2019 - Sayı 58

Denizli'nin Derin Geçmişi Kazı ve Araştırmalar 3

BENİM NÂCİZ
VÜCUDUM ELBET
BİR GÜN TOPRAK
OLACAKTIR, AMA
TÜRKİYE
CUMHURİYETİ
İLELEBET PAYIDAR
KALACAKTIR.

GEÇMİŞTEN
GÜNÜMÜZE
DENİZLİ
DERGİSİ

ÖĞRENCİLERİMİZE
BURLAR

SOSYAL
ETKİNLİKLER VE
GEZİLER

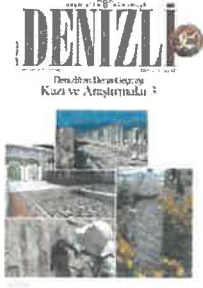
EĞİTİM ve KİTAPLAR

SANATA DESTEK ve
DOĞAYA SAYGI

CAFER SADIK ABALIOĞLU
EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI

Geçmişten Günümüze
DENİZLİ

CAFER SADIK ABALIOĞLU
EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI

ADINA İMTİYAZ SAHİBİ
M. Ali Abaloğlu

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ömer Gökmen

YAYIN DANIŞMANI
Prof. Dr. Önder Göçgün

EDİTÖR
Prof. Dr. Süleyman İnan

ÖZEL SAYI EDİTÖRÜ
Prof. Dr. Celal Şimşek

YAYIN KURULU
Önder Göçgün
Ömer Gökmen
Süleyman İnan
Metin Türkteş
Şerif Kutludağ
Faruk Inceoğlu

KOORDİNATÖR
M. Ercüment Erdem

KURUMSAL İLETİŞİM
Sema Yılmaztürk

TASARIM - UYGULAMA
MacArt Tasarım
Grafik •Fotograf •Web

BASKI
Ata Matbaacılık
ve Tuh. San. Tic. Ltd. Şti.
Adatepe mh. 3/19 Sk. No:11 Buca Ege Gilyim
Organize Sanayi Bölgesi Buca / İzmir
Tel: 0232 440 80 80

BASIM TARİHİ
2019

İLETİŞİM
Sümer Mahallesi
Çal Caddesi No: 116
Denizli
Tel : 0 258 268 28 50
Fax : 0 258 268 28 55
www.csavakfi.org.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel süreli
Dört aylık yerel tarih ve kültür dergisi
<http://dergi.csavakfi.org.tr>

Yazılar, yazarların yasal sorumluluğu altındadır. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar iade edilmez. Dergide yayımlanan yazı ve görsel materyallerin tamamının veya bir kısmının yeniden yayımlanması için izin gerekmektedir. Kaynak göstermeden alınmaz ve çoğaltılamaz.

Dergi ücretsizdir.

ISSN 1304-6608

Merhaba,

2019 yılının ilk sayısında, Dergimizin 58'incisi, Antik Kentler Özel Sayımızın üçüncüsü "Denizli'nin Derin Geçmişi Kazı ve Araştırmalar 3" ile sizlerle birlikte olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Günümüzde arkeoloji, sadece uzmanları ilgilendiren bir bilim dalından ziyade, herkesin öğrenmek istediği ve ilgi duyduğu bir alan haline almaktadır. Binlerce yıllık insanlık tarihine ışık tutan araştırmalar, sabırla elde edilen somut nesnelere tarihsel geçmişini öğrenmek ve ona sahip çıkmak isteyenler tarafından hassasiyetle takip edilmektedir. İşte bu nedenle Prof. Dr. Celal Şimşek, kitap tadında dolu dolu bir sayı hazırladı bizler için. Özel sayımızın içeriğinde; Laodikeia, Hierapolis, Tabae, Tripolis ve Beycesultan olmak üzere beş büyük antik kentimizde 2017 yılında yapılan çalışmaları, kazı başkanlarının anlatımıyla birinci ağızdan öğrenme fırsatı bulurken, Denizli'ye Hizmet Verenler başlığı altında Antik Dönem'in Ünlü Tarihçisi ve Şifreli Yazışma Sisteminin Kurucusu Polybius hakkında bilgiler ediniyoruz.

Özel sayı editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Celal Şimşek'e ve diğer yazı sahiplerine dergimize sağladıkları katkıları için teşekkür ediyoruz.

Keyifli okumalar dilerim...

Süleyman İnan

İÇİNDEKİLER

- 4-27 2017 Yılı Laodikeia Çalışmaları
Celal ŞİMŞEK
- 28-29 Denizli'ye Hizmet Veren: Antik Dönem'in Ünlü Tarihçisi ve Şifreli Yazışma Sisteminin Kurucusu Polybius
Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN
- 30-43 Tripolis 2017 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları
Bahadır DUMAN
- 44-73 "Hierapolis alma Philippum".Havari'nin Kutsal Alanı'ndaki Yeni Kazılar, Araştırmalar ve Restorasyonlar
Francesco D'ANDRIA
- 74-81 2017 Beycesultan Kazıları
Eşref ABAY
- 82-90 Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri Ve Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları (2016-2017)
Mustafa BEYAZIT

ÖN KAPAK FOTOĞRAFLARI

Laodikeia Stadyum Caddesi

Hierapolis Aziz Philippus Mezarı ve Kilisesi

Tripolis Fresk yüzeyinde temizleme çalışmaları

Kale-i Tavas Mezarlığı'ndan Osmanlı Dönemi Mezar Taşı

TRIPOLIS 2017 KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Bahadır DUMAN*

I-Giriş

Tripolis antik kenti İç Batı Anadolu Bölgesi'nde Denizli İli, Buldan İlçesi, Yenicekent Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Lykos/Çürüksu Vadisi'nin kuzeybatı ucundaki kentin kamu ve sivil mimariye ait kalıntıları, vadiye hâkim bir tepenin güney yamacında yer almaktadır (Resim 1).

Kentin doğu ve güneydoğusunda yer alan Hamambükü ve Yenice/Akkaya höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında elde edilen arkeolojik materyal Tripolis'in konumlandığı alandaki yerleşim izlerinin Geç Neolitik- Erken Kalkolitik Döneme dayandığını kanıtlamaktadır. Tripolis'in Lydia Bölgesi'nde stratejik ve jeopolitik anlamda oldukça önemli bir noktada konumlandığını gösteren en önemli veri, ticaret yollarının geçiş güzergâhında yer almasından kaynaklanmaktadır. Pergamon ve Smyrna başlangıçlı iki ana yol, Sardis'te birleşerek Philedelphia üzerinden Tripolis'e ulaşır ve buradan Hierapolis-Laodikeia istikametinde ilerleyerek Anadolu içlerine devam eder.

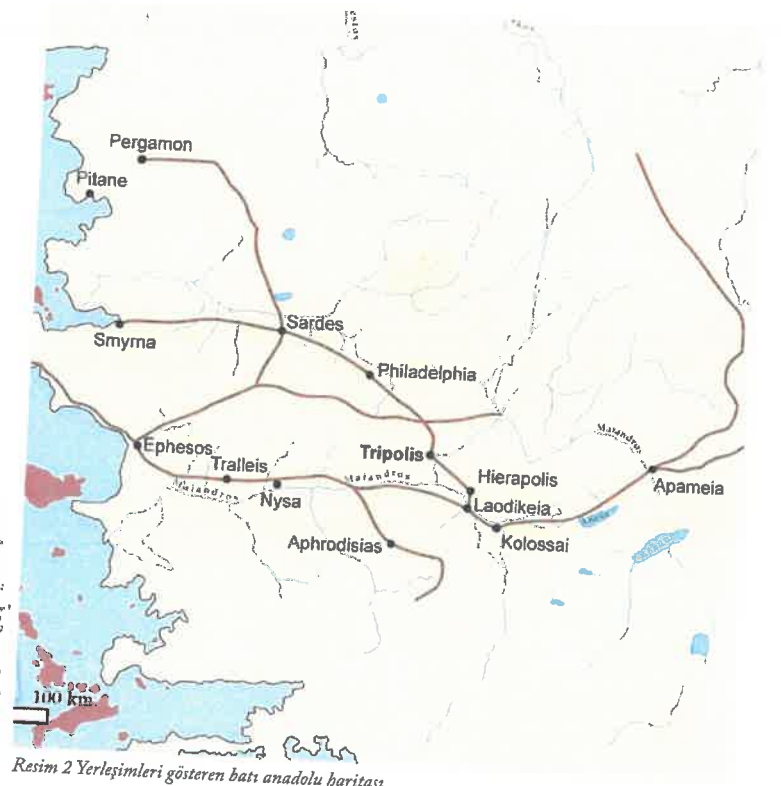
Bu ticaret yolu Tripolis'in önemini çağlar boyunca korumasını sağlamıştır (Resim 2).

Apollonia ismi ile Helenistik Dönem'de ilk kez tarih sahnesine çıkan kent bir süre Marcus Antonius'un MÖ 41'de Küçük Asya'ya yaptığı ziyaret esnasında Antoniopolis olarak adlandırılmıştır. Augustus Dönemi'nde basılan

Resim 1 Kent Planı

1. Akropolis
2. Akropolis
3. Akropolis
4. Akropolis
5. Akropolis
6. Akropolis
7. Akropolis
8. Akropolis
9. Akropolis
10. Akropolis
11. Akropolis
12. Akropolis
13. Akropolis
14. Akropolis
15. Akropolis
16. Akropolis
17. Akropolis
18. Akropolis
19. Akropolis
20. Akropolis
21. Akropolis
22. Akropolis
23. Akropolis
24. Akropolis
25. Akropolis
26. Akropolis

Resim 2 Yerleşimleri gösteren batı anadolu baritası

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi, DENİZLİ/TÜRKİYE.

ve arkeolojik kazılarda tespit edilen sikke buluntularının tamamında kentin ismi Tripolis olarak geçer.

II- 2017 Yılı Kazı Çalışmaları

2017 yılı kazı çalışmalarıyla; Agora avlusu üzerine erozyon ve sel sularının taşıdığı yaklaşık 4 m yüksekliğindeki dolgu toprağın kaldırılması, avlu üzerine inşa edilen olası yapılaşmaların belirlenmesi, kent merkezine inşa edilmiş diğer yapılarla olan ilişkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında açığa çıkartılan mimari öğeler ve bu öğelerle bağlantılı parçalar yorumlanarak mimari yapıyla olan bağlantısı; dönemin sanatsal anlayışı içindeki yerleri, plan ve mimari özellikleri, konumlanışları, malzeme teknik ve biçim özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmalara katılan doktora, yüksek lisans ve lisans öğrencilerinin disiplinler arası bir araştırmada tüm yıl boyunca görev almaları sağlanarak, bu tür bilimsel kazılara yönelik bilgi ve deneyim kazanmaları sağlanmıştır.

II. 1-Agora

Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde kuzey-güney yönlü ve dikdörtgen planlı olarak inşa edilen Agora; MS 4. yy sonu- MS 5. yy

başlarında yapılan yeni düzenlemelerle kullanılmaya devam etmiştir (Resim 3). İç ölçüleri 48,5x68 m olan yapı, yaklaşık 3298 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Sütunlu galerilerle çevrili oldukça geniş bir alana sahip olan agoranın kuzey ve güneyinde doğu-batı yönlü, üç cephe, 7 basamaktan oluşan tribünler bulunur. Tribünlerin agora avlusuna bakan ön cephe sütun düzenlemeleri arasında heykeller yerleştirilerek alan hareketlendirilmiştir. Agora batı, kuzey ve güney portikleri çeşitli geometrik şekiller verilmiş opus-sectile zemin döşemesine sahiptir (Resim 4A-B). Agora, tiyatro ve stadium gibi yapıların işlevlerine alternatif olarak kent merkezinde bulunan kamu alanını oluşturur.

Ayrıca Bouleuterion (Meclis Binası), Kutsal Alan gibi kamusal yapılarla bağlantısının olması nedeniyle kent merkezinde oldukça önemli bir konuma sahiptir. Agoraya geçiş; Hierapolis Caddesi üzerinden ve Agora Batı Portiği güney ucundaki merdivenli bir kapıyla sağlanır.

2015-2017 yılında kısmi olarak başlatılan Agora avlusunun kazı çalışmaları; 2017 yılında restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere bırakılan yol dışında tamamlanması planlanmıştır. Agora avlusunu örten dolgu toprağın tüm alanda aynı özellikte ve birbirine yakın içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca topografya eğiminin farklı olması ve alan yüzölçümünün

Resim 4A Agora Batı Portiği

Resim 3 Agora hava fotoğrafı

Resim 4B Agora Kuzey Portiği

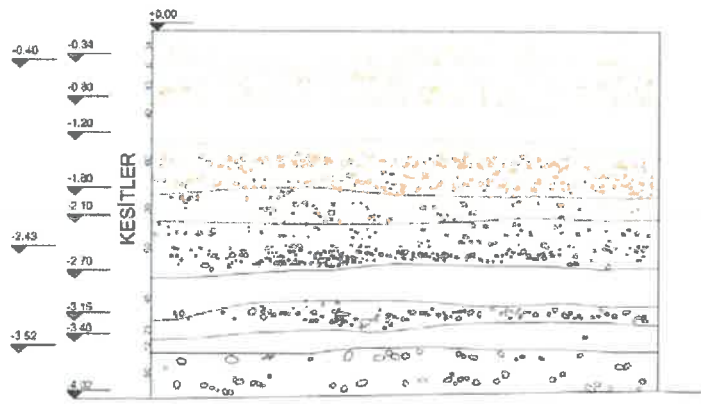
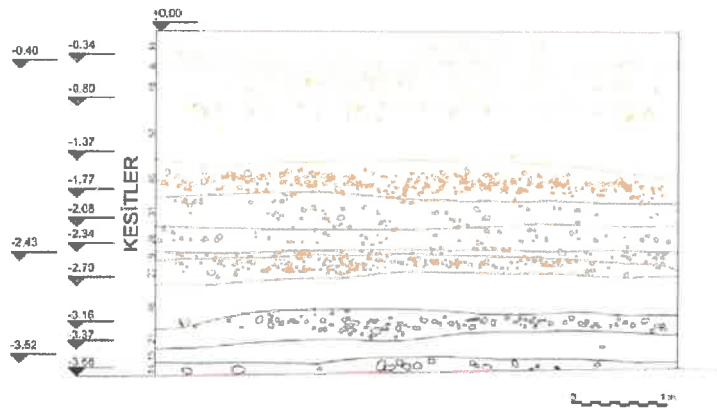
oldukça geniş olması nedeniyle çalışma üst ve alt kotları birbirinden farklılık göstermiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda agora üzerine biriken dolgu toprağın güneyden kuzeye doğru topoğrafya eğimine göre şekillendiğini göstermektedir. Zemin kotundaki değişimler agora zemininin farklı kullanımlarla birlikte oluşan antik tahribatlarla ilgili olmalıdır. Bu durum 2015-2017 yıllarında gerçekleştirilen agora avlu kazılarında; Proto-Bizans Dönemi'nde zeytin yağı çıkartmak için kullanılmış pres yatağının (Resim 5A-B), agoranın kuzey doğusunda yer alan çeşmeye ait su havuzunun avlu üzerine taşınarak alanın işlik olarak kullanılmış olması, MS 5.-6. yy'da toprak zemin altında su kanallarının yapılmış olması, toprak zemin altında tespit edilen MS 8.-9. yy'a ait basit örgü tekniğinde yapılmış mezarlarla karşılaşılması ve zemin üzerinde çeşitli mimari parçaların mimari dokudan bağımsız olarak açığa çıkartılması gibi verilerle ortaya konmuştur.

Bu veriler doğrultusunda Agora avlu zemininin asıl işlevinin dışında uzun yıllar farklı amaçlar için kullanıldığını ve bu nedenle Roma Dönemi zemininin bozulduğunu göstermektedir.

Agora avlusu üzerine sel ve erozyon biriktirmesiyle oluşan dolgu

toprağın stratigrafisini oluşturan tabakalaşmanın toplam yüksekliği 4.59 m kadar çıkmaktadır ancak topoğrafya eğimi nedeniyle dolgu toprağın ortalama yüksekliği 4 m olarak ölçülmüştür. 2016 yılında yapılan kazı çalışmalarında Agora

avlusunun batı ve güney kesitine ait stratigrafiyi oluşturan tabakalaşma ile 2017 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında elde edilen tabakalaşma verileri benzer özellik göstermektedir (Resim 6). Bu durum Messogis/Aydın Dağları'nın

Resim 6 Agora toprak kesitleri

Resim 5A Pres yatağı

Resim 5B Pres yatağı

uzantısı olan yumuşak kayaç yapısına sahip tepelerin güney yüzünden kentin merkezine doğru rüzgâr ve sel sularının oluşturduğu doğal birikmenin alan yüzölçümü büyük olan Agora avlusu üzerinde geniş bir alanı benzer biçimde etkilediğini göstermektedir.

Agora avlusu içinde, merkeze yakın bir noktada 6.12x6.12 m ölçülerinde kare formu bir yapı açığa çıkarılmıştır. Yapıda kullanılan ve farklı ölçülere sahip düz kesilmiş dörtgen formu mermer, traverten bloklar yapının dört cephesine düzgün bir hat yapacak şekilde sıralanarak 3 basamaklı bir podyum oluşturmaktadır. Doğu ve güney cephesinde bloklar eksiktir ancak bu bloklar birbiri üzerine düzensiz yığılmış halde yapının doğusunda

açığa çıkartılmıştır. Eksik blokların oturduğu kısımlarda harç kalıntılarının oluşturduğu blok izleri belirgin halde görülebilmektedir. Podyumu oluşturan blokların; çay taşı, mermer ve traverten parçaları, tuğla parçaları gibi malzemeler ile oluşturulan dolgu üzerine yerleştirildiği görülür. Podyumun merkezinde mermer bir kaide üzerine yerleştirilmiş yekpare mermer sütun bulunmaktadır. Sütunun üzerinde ise devşirme olarak burada tekrar kullanılan bir Korinth başlığı yer almaktadır. Yapının, MS 6. yy'a ait bir onur anıtı olduğu tespit edilmiştir (Resim 7 A-B). Onur Anıtının kuzey alt basamağı bitişiğinde doğu-batı yönlü basamak sırasına yaslandırılmış ve birbirine paralel devam eden su kanalı açığa çıkarılmıştır (Resim 8A-B). Olasılıkla

2015 ve 2016 kazı çalışmalarında tespit edilen Agora avlusu toprak zemini üzerinde 2017 sezonunda da bir erkeğe ait olduğu düşünülen iskelet açığa çıkarılmıştır. Başı batıya, ayaklar doğuya, yüz güneye bakacak şekilde sağ tarafına yatırılmış halde dorsal pozisyonda açığa çıkarılan iskeletin sırt kısmı tuğla ve taş parçalarına yaslandırılmıştır

Resim 7A Agora onur sütunu

Resim 7B Agora onur sütunu

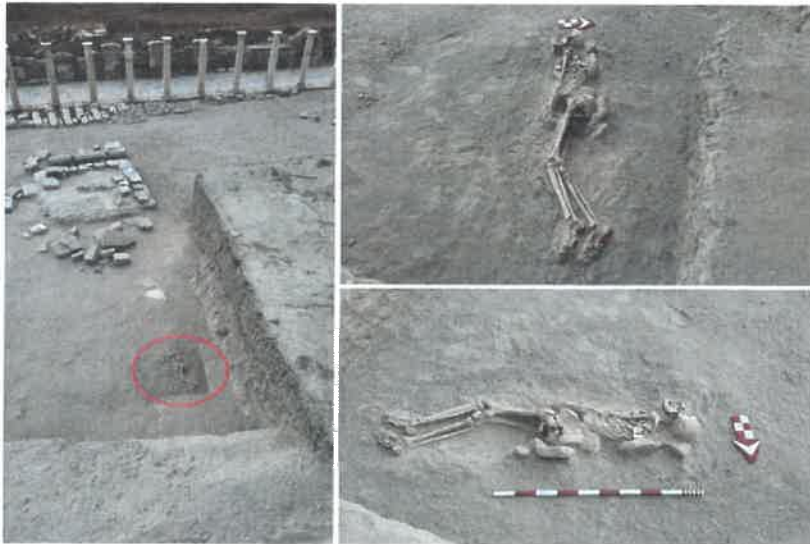
Resim 8A Atık Su Kanalı

Resim 8B Atık Su Kanalı

portiklerde ve avlu üzerinde yağmur suyunun birikmesini önlemek amacıyla atık suyun ana kanalizasyona taşınması amacıyla kullanım gören su kanalının akış yönü doğuya doğru eğimli olarak verilmiştir. Kanalı oluşturan kuzey ve güney yan duvarları kireç harçla birlikte örülen tuğla parçaları, çay taşları, traverten ve mermer parçaları ile oluşturulmuştur. Kanal, kireç harç ile yapılmış zemine sahiptir.

Benzerleri 2015 ve 2016 kazı çalışmalarında tespit edilen Agora avlusu toprak zemini üzerinde 2017 sezonunda da bir erkeğe ait olduğu düşünülen iskelet açığa çıkartılmıştır. Başı batıya, ayaklar doğuya, yüz güneye bakacak şekilde sağ tarafına yatırılmış halde dorsal pozisyonda açığa çıkartılan iskeletin sırt kısmı tuğla ve taş parçalarına yaslandırılmıştır (Resim 9). Gömüyü çevreleyen ya da sınırlandıran herhangi bir materyalle karşılaşmamıştır. 2016 yılı Agora avlu kazılarında açığa çıkartılan benzer mezarlardan alınan insana ait iskeletlerden 2 parça kemik örneğine tarihlleme amacıyla Carbon 14 analizi uygulanmış ve analiz sonucuna göre mezarlar MS 9.-10. yy'la tarihlendirilmiştir. Dolayısıyla 2017 yılında tespit edilen bu mezarda aynı tarih aralığına ait olmalıdır.

Resim 9 Agora zemininde açığa çıkartılan iskelet

Agora kazı çalışmalarında buluntu numarası verilebilecek nitelikte toplam 43 adet eser ele geçmiştir. Bu eserlerden 17 adeti mermer, 6 adeti metal, 5 adeti pişmiş toprak, 1 adeti taş, 4 adeti mimari bloklara ait yazıt parçaları ve 10 adeti bronz sikkedir. Bronz sikkeler yoğun korozyonludur ve MS 4.- 5. yy'la tarihlenmektedir. Ayrıca dolgu toprak içerisinde MS 5.- 6. yy aralığına tarihlenen pişmiş topraktan yapılmış depolama ve günlük kullanım kaplarına ait kulp, ağız kenarı, gövde ve dip parçaları ele geçirilmiştir.

Resim 10 Agora Güney Portiği hava fotoğrafı

Resim 11 Agora Güney Portiği

2017 yılı kazı ve restorasyon çalışmaları kapsamında Agora avlusu üzerinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonunda avlu üzerine biriken dolgu toprağın büyük bir kısmı alınarak avlu büyük ölçüde algılanabilir niteliğe kavuşmuştur.

II. 2- Agora Güney Portiği

Portik; Geç Roma Agorası'nın Güney Oturma Tribünü ile Erken Bizans Dönemi sur duvarı arasında inşa edilmiştir. İç ölçüleri 4.95x38 m olan doğu-batı yönlü yapı; ince uzun dikdörtgen formudur (Resim 10).

Üst örtüsü pişmiş toprak tuğlalar ile kireç harç kullanılarak örülmüş tonozla oluşturulmuştur. Yapının kuzey, güney ve doğusu duvarlar ile çevrilidir. Batısı ise Agora Batı Portiğine açılmaktadır. Yapının yaslandığı güney duvarı aynı zamanda sur duvarının bir bölümünü oluşturur. Kuzey duvarı, Agora Güney Oturma Tribünü gezinti alanının güneyini sınırlandırır. Yapının doğusunu ise kuzey- güney yönlü ve MS 6.-7. yy'a ait farklı bir duvar sınırlar. Yapı duvarları ve üst örtüsü dıştan bir bütün olarak doğu – batı yönlü kesintisiz birbirinin devamı şeklinde görünse de içte taş, tuğla, moloz taşlar, traverten ve mermer parçaları, devşirme malzemeler ile örülmüş geç dönem duvarlar ile mekânlara ayrılmıştır. Dikdörtgen ve kareye yakın formlu bu mekânlar birbirine küçük ve dar kapılarla bağlanan geçişlere sahiptir (Resim 11).

Yapının doğu ucundaki 5.10x11.90 m ölçülerine sahip dikdörtgen formu mekanın kuzey, güney ve doğu duvarlarına yaslandırılmış sekilerin, orijinal taşlarıyla orijinal yüksekliğine getirilmesi planlanmış ve restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Ancak sekiyi oluşturan yıkıntı durumundaki kısımlarının kazı çalışmalarıyla düzenlenmesi gerekmiş-

Resim 12 Agora Güney Portiği kazı çalışması öncesi

30 ile 50 cm aralığındaki tabakada ise kırmızı, bordo, sarı, siyah, krem renginde boyalı ve üzerinde geometrik şekilli graffitiler yer alan fresk parçaları tespit edilmiştir.

tir. Bu çalışmalarda sekinin yıkıntı durumunda olan örgü malzemeleri (moloz taşlar, çay taşları, mermer ve traverten parçaları, pişmiş toprak tuğla parçaları) temizlenmiştir. Ayrıca 2015–2016 kazı sezonu içerisinde büyük bir kısmı yıkıntı durumunda olan yarım daire formu, pişmiş toprak tuğla zeminli yapının kuzeyinde sürdürülen 2x4.50 m ölçülerindeki toprak zeminli alan içerisinde kazı çalışmaları 184.28 ile 183.44 m kot aralığında gerçekleştirilmiştir (Resim 12). Tabakanın ilk 10 cm'lik kısmında ara ara küçük ölçekli çay taşları, moloz taşlar, mermer ve traverten parçaları görülürken, alanın ortasında ufak parçalar halinde karbonlaşmış ahşap izleriyle karşılaşmıştır. 10 ile 20

cm'lik tabaka içerisinde küçükbaş hayvana ait kemik parçaları, yoğun korozyona uğramış demir parçaları ve bronz parçaları, az miktarda cam parçaları, MS 1.- 2. yy'a tarihlenen seramik parçaları ele geçmiştir. Tabakanın 20 ile 30 cm'lik kısmında ise genel olarak az sayıda seramik parçaları bulunmuştur. Bu çalışma sertleşmiş ve içerisinde çakıl taşları olan ve kireç harç kalıntılarının da bulunduğu seviye ile bitirilmiştir. 30 ile 50 cm aralığındaki tabakada ise kırmızı, bordo, sarı, siyah, krem renginde boyalı ve üzerinde geometrik şekilli graffitiler yer alan fresk parçaları tespit edilmiştir. Söz konusu freskler Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde aynı alanda yer alan ve doğu- batı yönlü Sütunlu Cadde'ye bakan dükkanın kuzey duvarından dökülmüş olmalıdır (Resim 13). Ayrıca bu alanda tespit edilen ve çoğunluğu MS 1. yy'la tarihlenen ince yapılı (fine ware) seramik grubu yoğunluktadır. Yerel üretim yanında ithal malzemelerde yer almaktadır. Yerel grup içinde içe dönük kenarlı, kabartmalı kâse parçaları, çeşitli tiplerde kandiller, unguentarium parçaları, az sayıda taşıma kaplarına ait parçalar ele geçmiştir. İthal grup içerisinde ise Doğu Sigillatları B grubuna ait parçalar, Bergama

Resim 13 Agora Güney Portiği buluntuları

Sigillataları, Lidya tipi boyalı seramik boyun ve gövde parçası, tabak ve çömlek parçaları, pithos parçaları görülmüştür (Resim 14). Kazı çalışması yapılan alanın 183.92 m kodunda dikdörtgen formlu, kireç harçlı bir alan açığa çıkartılmıştır. Doğuya doğru eğimi azalarak devam eden ve 183.75 m kodunda hattı tamamlanan kireçli alan 1.30x1.70 m ölçülere sahiptir. Kireç içeriğinde herhangi bir katkı maddesi görülmeyen homojen yapıdaki kirecin, duvar sıvalarında kullanılan harcın katkı malzemesi olarak bu alan içerisinde söndürüldüğü anlaşılmaktadır. Sürdürülen çalışmalar 183.44 m koduna geldiğinde toprak renginin sarıya döndüğü ve ana toprak tabakasına inildiği görülmektedir. Kireçli alan üzerine koruyucu örtü ve elenmiş kumla örtülerek koruma altına alınmıştır.

Agora kazı çalışmalarında bulunan numarası verilebilecek nitelikte toplam 4 adet eser ele geçmiştir. Bu eserlerden 1 adet kemik saç iğnesi, 1 adet pişmiş toprak kalıp parçası ve 2 adet bronz sikkedir. Sikkeler MS 4.-5. yy'la tarihlendirilmiştir.

Resim 14 Agora Güney Portiği'nde bulunan seramikler

III- 2017 Yılı Koruma ve Onarım Çalışmaları

Restorasyon ve konservasyon çalışmaları uluslararası çerçevede alınan koruma ve onarım kararları doğrultusunda alanında uzman kazı heyet listesinde belirtilen restoratörler tarafından yürütülmüştür. Çalışmalar, kazı alanında mimari eserler üzerinde ve kazı laboratuvarında taşınabilir kültür varlıkları üzerinde yapılan uygulamalar olarak iki bölümde gerçekleştirilmiştir.

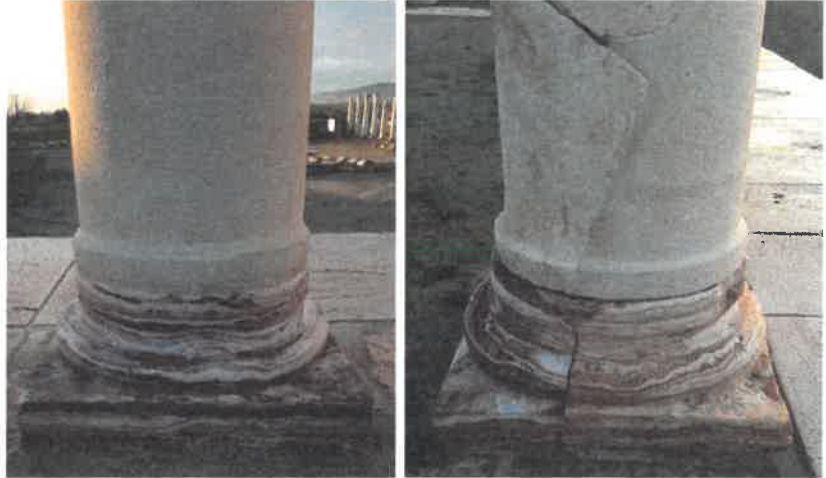
2017 yılında sürdürülen restorasyon çalışmaları Agora (güney ve kuzey portiği, kuzey oturma tribününü oluşturan basamaklar ve doğu ucundaki girişi oluşturan ayaklarda), Tonozlu Yapı (ön cephe duvarlarında

ve taş örgü tonozlu üst örtüsünde), Anıtsal Çeşme, Erken Bizans Kilisesi 4, Taberna 2, Kemerli Yapı, Hierapolis Caddesi Doğu Portiğinde sürdürülmüştür.

III. 1-Kazı Alanında Gerçekleştirilen Restorasyon Çalışmaları

III. 1.1- Agora Kuzey Portiği

Agora Kuzey Portiği restorasyon çalışmaları Aydın Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun onayına sunulmuş, kurul tarafından alınan 13.05.2016 tarih ve 5143 sayılı karar doğrultusunda Denizli Müze Müdürlüğü denetiminde kuzey portik ön cephe sütun düzenlemelerinde başlamıştır. Batıdan doğuya

Resim 15 Agora Kuzey Portiği, pantoğraf uygulaması

Resim 16 Sütun tamburlarının orijinal yerlerine yerleştirilmesi

doğru sıralı olarak ilk dört attik-ion tipindeki sütun kaidelerinin günümüze sağlam kalabilmiş orijinal kaidelerinin kesit ve görünüşleri 1/1, 1/10 ve 1/50 ölçeğinde kara kalem ve bilgisayar ortamında mimari çizimleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan mimari çizimler doğrultusunda eksik kısımlar orijinal malzemesi olan bantlı traverten kullanılarak 1/1 ölçüleri baz alınarak pantograf yöntemiyle tamamlanmıştır (Resim 15). Tamamlanan kısımlar eskitme uygulaması yapılarak orijinale yakın bir duruma getirilmiştir. Daha önceki yıllarda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında parçalanmış şekilde bulunan 5, 6 ve 7. attik-ion tipindeki sütun kaideleri ise orijinal taşı olan bantlı traverten cinsi taştan yenilemesi gerçekleştirilmiştir. Attik-ion tipinde yapılan bu kaideler sütun düzenlemesi içerisinde kullanılan ve günümüze sağlam olarak kalabilmiş orijinal kaidelerin taş özellikleri ve tipolojisi baz alınarak orijinal ölçülerine göre yapılmış ve sütun kaideleri stylobat üzerine provaları yapılarak sabitlenmiştir (Resim 16). Ayrıca iki tamburdan ve dil motifli sütun başlığından oluşan batıdan doğuya doğru ilk dört ve 6. sütun orijinaline uygun hazırlanmış donatılar ve reçine bazlı epoksi taş yapıştırıcıları kullanılarak provaları yapılmış ve sabitleme uygulaması gerçekleştirilmiştir. Batıdan doğuya doğru 4. sütun üst tambur üzerine yerleştirilmesi gereken sütun başlığının, tambur üzerinde eksik parça olması nedeniyle sabitlenememiştir. Bu nedenle sütun başlığının desteklemesi için krom-çelik ucuna tabla yapılarak destek atılmıştır.

Agora Kuzey Portiği sütun düzenlemesinin batıdan doğuya doğru 5. ve 8. sütunun alt tamburunda kırık olması nedeniyle sütunun statik olarak ayakta durmasını engellediğinden kırık olan kısmın tamamlama

Resim 17A Agora Kuzey Portiği restorasyon öncesi

işlemi paslanmaz krom çelik kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Agora Kuzey Oturma Tribünlerinin doğu ucunda bulunan ve Agora Kuzey Portiğine doğudan girişi sağlayan kapının güney ayağında anastylosis esaslı restorasyon çalışmaları devam etmiştir. Kazı çalışmaları esnasında ayak üzerine yerleştirilen başlıkların orijinal yerlerini tespit etmek amacıyla provaları yapılmış, orijinal kenet delikleri ve krom çelik kullanılarak hazırlanan 'U' kenet ile bir-

birlerine bağlanmıştır. Ayağın kuzeybatı köşesindeki bloğun büyük bir kısmının kırık olması nedeniyle başlık orijinal yerine sabitlenememiştir. Bu nedenle başlığı alttan desteklemek amacı ile krom çelik dikmeler kare şeklindeki tabla ile birleştirilerek destek tamamlanmıştır. Restorasyon çalışmaları antik dönemde devşirilmiş olan basamakların eksik kısımlarının tamamlama uygulamasına geçilmesiyle devam etmiştir. Kazı çalışmaları esnasında

bulunamayan basamaklar ve yürüyüş yoluna ait bloklar yerine orijinal blokların yapı özelliği dikkate alınarak yenilenmiş olan traverten bloklar kullanılmıştır (Resim 17A-B). Basamak blokları; çay taşı, traverten ve mermer parçaları, pişmiş toprak tuğla parçaları, moloz taşlar ile kireç harç kullanılarak orijinal alt yapısına uygun şekilde hazırlanan sağlam bir düzlem üzerine yerleştirilmiştir. Basamak bloklarının bu düzlem üzerine sabitlenmesi daha önceden analizleri yapılan ve orijinal kireç harca uygun harç kullanılarak sağlanmıştır. Sabitlenen blokların yüzeylerine eskitme işlemi uygulanmıştır. Özelliğini yitirmiş kumlaşan derz harçları temizlenerek yapının orijinal derz harcına uygun harçla yenilemesi gerçekleştirilmiştir. Agora Kuzey Portik opus-sectile zemin döşemelerinin restorasyon çalışmaları; kazı çalışmaları esnasında bulunup tasniflenen döşeme taşlarının buluntu durumlarına göre gruplandırılmasıyla başlamıştır. Gruplanan onyx, bantlı traverten ve mermer cinsi taşlardan yapılmış zemin döşeme taşlarının yüzey temizlikleri gerçekleştiril-

Resim 17B Agora Kuzey Portiği restorasyon sonrası

Resim 18 Agora Kuzey Portiği restorasyon sonrası

Resim 19 Agora Kuzey Portiği restorasyon sonrası

miştir. Zemin döşemesinde kullanılan sekizgen, dörtgen taşlarının portik üzerinde tahrip olan kısımları topraktan arındırılarak çay taşları ile kireç harç kullanılarak oluşturulan alt yapısı açığa çıkartılmıştır. Bu alt yapı üzerine kireç harçla bağlanan döşeme taşlarının oluşturduğu orijinal izlerinin boyutları dikkate alınarak, gruplandırılan zemin döşeme taşları uygun görülen yerlere bir bütün oluşturacak şekilde orijinaline uygun yeniden yerleştirilmiştir. Döşeme işleminin ardından zeminde hareketlenme olasılığı düşünülerek kaymayı engellemek için kenarlarına bordür yapılmıştır (Resim 18). Agora Kuzey Portik opus-sectile zemin döşeme taşlarının yenilenmesi sırasında döşeme taşlarının altında MS 4. yy'a tarihlenen mozaik kalıntılarına rastlanılmıştır. Mozaik kalıntılarının döşeme altında devam etmediği ara ara küçük parçalar halinde korunmuş olduğu görülmüştür. Açığa çıkartılan mozaik kalıntılarının koruma onarım çalışmalarıyla tesseraların dağılması engellenmiştir. Kaymayı engellemek amacıyla mozaik'in mevcut kalıntıları çevresinde bordür yapılıp ortasındaki lacunalar doldurulup dağılma riski ortadan kaldırılmıştır. Bordür işleminin ardından derzler boşaltılıp tekrar derz harcı ile doldurularak saf su ve sünger ile yüzey temizliği yapılp çalışmalar tamamlanmıştır (Resim 19).

III. 1.2- Agora Güney Portiği

Agora Güney Portiği doğu mekânı duvarlarına yaslandırılmış sekiler; çay taşı, traverten, mermer ve onyx parçaları, moloz taşlar, pişmiş toprak tuğla parçaları, toprak ağırlıklı kireç harçla örülmüştür ancak seki düzeni zaman içerisinde orijinal formunu kaybetmiştir. Niteliğini yitiren kısımlar orijinal örgü malzemesi kullanılarak yeniden düzenlenmiştir. Sekilerin üst yüzeyinde

büyük bir kısmı tahrip olmuş taban tuğlalarının orijinal haliyle korunabilmiş parçalarının mevcut durumu baz alınarak seki üst yüzeylerinin restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Agora Güney Portiği kuzey duvarında ise duvarın taş ve tuğla sıralı örgü sistemi bozulmadan kendi orijinal malzemesiyle tekrar örülmüştür (Resim 20).

III. 1.3- Tonozlu Yapı

Tonozlu Yapı ön cephe duvarlarının yıkıntı durumunda olan kı-

sımlarında ve taş örgü tonozlu üst örtüsünde restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapının batı girişi kuzey bitişiğinde kuzey-güney yönlü devam eden dikdörtgen formu, düzgün kesilmiş traverten ve çay taşlarıyla örülen duvarın yıkıntı durumunda olan kısımlarının yapı tonozunu desteklemesi ve duvar örgüsünün yenilenmesi amacıyla duvar örgüsünde kullanılan orijinal çay taşı ve traverten ile tekrar örülerek sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır. Duvarda,

Resim 20 Agora Güney Portiği restorasyon sonrası

Resim 21 Tonozlu yapı

yapının orijinal harcı olan kireç harç kullanılmıştır. Duvarın yenilemeye gerek duyulmayan kısımlarındaki derz aralarındaki ölü harç kaldırılarak orijinaline uygun hazırlanmış derz harcı ile dolgu uygulaması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yapının taş örgü tonozuna ait orijinal harcın zamanla özelliğini yitirip bağlayıcılığını kaybetmesi ve tonozu oluşturan taşlar arasındaki derz harcının topraklaşması nedeniyle yapı içlerine su aldığı tespit edilmiştir. İçeri giren su, nem ve rutubet oluşturduğu için yapıya zarar vermektedir. Bu nedenle yapının üst örtüsünden su alan bazı bölümler orijinaline uygun olarak hazırlanmış kireç harcı ile doldurularak restorasyonu gerçekleştirilmiştir (Resim 21).

III. 1.4- Anıtsal Çeşme

Devlet Agorası / Kutsal Alan doğu duvarına bitişik, kuzey-güney yönlü "U" planlı ve ön cephesi doğuya ba-

kan anıtsal çeşmenin kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan mimari blokların restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Yıkılmanın etkisi ile çok parçalı halde açığa çıkartılan mimari blokların tespit edilen kırık parçalarının yerlerinin tespit edilmesini kolaylaştırmak amacı ile tasnif alanına taşınarak mekanik temizlikleri yapıp gruplarına göre ayrılmıştır. Birbiri ile bütünleşen parçalar provası yapıldıktan sonra kırık olan kısımlar krom-çelik ve reçine bazlı taş yapıştırıcıları kullanılarak birleştirilmiştir.

III. 1.5- Erken Bizans Kilisesi 4

Yapının beden duvarları üzerinde açığa çıkarılmış fresklerin yüzeylerinde doğal etkenlerden dolayı tuzlanma ve kirlenme gözlemlenmiştir. Fresklerin zarar görmesini engellemek amacıyla fresk yüzeyindeki tuzlanma alınarak sağlamaştırma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. (Resim 22).

2017 yılı restorasyon çalışmalarında duvar üzerindeki freskin doğal etkenlerden dolayı oluşan nem ve tuzun, zamanla oluşturduğu tahribatları gidermek amacıyla freskin yüzey temizliği, bordür ve enjeksiyon uygulamaları yapılmıştır

Erken Bizans Kilisesi 4'ün ve Roma Dönemi dükkânlarının kuzeyine inşa edilen Kemerli Yapı, doğu-batı yönlü uzanmakta olup dikdörtgen bir forma sahiptir.

III. 1.6- Taberna 2

Erken Bizans Kilisesi 4'ün doğu bitişğinde, Sütunlu Cadde ile Kemerli Yapı arasında bulunan ve cadde boyunca devam eden tabernalar 7x12 m'lik alanda yer almaktadır.

Resim 22 Fresk yüzeyinde oluşan tuzlanma ve kirlenmenin temizlenmesi

Resim 23 Taberna 2, restorasyon sonrası

Yapının beden duvarları taş malzeme üzerine kerpiç kullanılarak yüksektir. Duvar üzerinde panolara ayrılarak yapılmış renkli freskler yer almaktadır. 2017 yılı restorasyon çalışmalarında Taberna duvarları üzerindeki fresklerin doğal etkenlerden dolayı oluşan nem ve tuzun zamanla oluşturduğu tahribatları gidermek amacıyla fresklerin yüzey temizliği, bordür ve enjeksiyon uygulamaları yapılmıştır (Resim 23).

III. 1.7- Hierapolis Caddesi Doğu Portiği

Hierapolis Caddesi Doğu Portiği güneyinde, Kemerli Yapı'nın batı girişi önünde bulunan mekânın

doğu-batı yönlü duvarının güney cephesinde renkli freskler yer almaktadır. 2017 yılı restorasyon çalışmalarında duvar üzerindeki freskin doğal etkenlerden dolayı oluşan nem ve tuzun, zamanla oluşturduğu tahribatları gidermek amacıyla freskin yüzey temizliği, bordür ve enjeksiyon uygulamaları yapılmıştır (Resim 24).

III. 1.8- Kemerli Yapı

Erken Bizans Kilisesi 4'ün ve Roma Dönemi dükkânlarının kuzeyine inşa edilen Kemerli Yapı, doğu-batı yönlü uzanmakta olup dikdörtgen bir forma sahiptir. Yapının iç duvarları üzerinde günümüze bir kısmı

sağlam kalabilmiş orijinal sıvaların doğal etkenlerden dolayı oluşan nem ve tuzun, zamanla oluşturduğu tahribatları gidermek amacıyla yüzey temizliği gerçekleştirilmiştir.

III. 2. Kazı Laboratuvarında Gerçekleştirilen Çalışmalar

Laboratuvarda pişmiş toprak, sikkeler, cam, metal ve kemik eserlerin koruma ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Tüm küçük buluntuların konservasyon uygulaması öncesi mevcut durumunu gösteren fotoğraflama ve raporlama işlemi yapıldıktan sonra malzeme türü ve eserin bozulma durumuna göre uygun görülen koruma işlemleri uygulanmıştır.

Resim 24 Hierapolis Caddesi Doğu Portiği, restorasyon sonrası

III. 2. 1. Pişmiş Toprak Eserler

Seramik eserler üzerinde genelde, topraktaki kalsiyum karbonatın nem ile birleşmesi ile oluşan kalker tabakalanmaları tespit edilmiştir. Bu eserler üzerinde mekanik temizleme yöntemleri kullanılmış ancak gerekli görülen durumlarda bazik özellikli çözünemeyen tuzlar üzerinde etkili olan kimyasallarda lokal olarak kontrollü bir şekilde uygulanmıştır. Birleşen parçalar yapıştırılarak gerekli görünen eksik kısımlar alçı ile tamamlanmıştır.

III. 2. 2. Metal Eserler (Bronz)

Eserlerin yüzeyi, mikroskop altında, mekanik yöntemle temizlenmiştir. Eserler üzerinde, korozyon tabakasının homojen dağılmadığı bazı yerlerde kalın, bazı yerlerde ince; girintili, çıkıntılı korozyon ta-

bakasının olduğu gözlemlenmiştir. Eserlerin tamamını kaplayan toprak tabakası, diş fırçası ile temizlenmiş ve alınan toprak tabakasının kalını, bisturi ile mikroskop altında mekanik olarak temizlenmiştir. Bisturinin giremediği yerler ise sond ile temizlenmiştir. Bisturinin ve sondun giremediği yerlerdeki korozyon tabakasını kaldırmak için eserler, cam elyaf fırçayla fırçalanmış ve çukurlardaki tabakalar kaldırılmaya çalışılmıştır. Patinaya zarar vermek için, temizlenen yüzey üzerinden, tekrar tekrar geçilmemesine dikkat edilerek patina tabakasına zarar vermeden, korozyon tabakası kaldırılmıştır. Mekanik temizliği biten eserler, bambu çubuğun ucuna takılmış pamuk yardımı ile %50 alkol- su karışımıyla silinmiştir. Temizlik işlemi biten eserler saf suya konularak periyodik tuz öl-

çümleri yapılmıştır. Tuz ölçüm değeri, 005 in altında olan eserler saf sudan çıkartılmış ardından %3'lük Benzotriazole (ethanol içinde) çözeltisi içinde 12 saat bekletilmiştir. BTA konulduktan sonra, eserlerin üzeri kapatılmıştır. Eserlerin konservasyon sonrası, fotoğrafları çekilerek belgelendirilmiş ve polyetilen kilitli poşetlere konularak korumaya alınmıştır.

III. 2. 3. Sikkeler

Sikkelerin yüzeyinde yoğun olarak paratakamit, malahit, azurit ve doğal bakır korozyon çeşitleri görülmektedir. Bu korozyonların yüzeyden uzaklaştırılması mekanik olarak yapılmıştır. Eserlerin oksijen ile temas kurup yeniden korozyona uğramaması için yüzeyine %3'lük Paroloid B-72 kimyasalı uygulanmıştır.

Teşekkür

Çalışmalar başta Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere, Denizli Valiliği, Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (2017KRM007) ve Buldan Belediyesi tarafından desteklenmiştir.

Çalışmalara Heyet Üyesi olarak Prof. Dr. F. Guizzi, Prof. Dr. T. Koralay, Prof. Dr. G. Semiz, Doç. Dr. A. T. Tek, Dr. Öğr. Üyesi B. Semiz, Dr. Öğr. Üyesi H. Köker, Dr. Öğr. Üyesi H. Özyiğit, Öğr. Gör. Ç. M. Tarhan, Dr. A. Filippini, Uzm. Ö. F. Özkaya Arkeologlar: M. Ok, A. D. Duman, M. Aksu, S. Sayan, T. Candur, M. U. Özer;

Restoratörler: E. Avcı, A. Çiçek, B. A. Aksu;

Öğrenciler: S. Katırcı, Z. İ. Dayıbaş, T. N. Ecevit, G. Aras, Ç. Can, S. Güven katılmışlardır, özverili çalışmalarından dolayı tüm ekip üyelerine teşekkür ederim. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı adına temsilci olarak Denizli Müzesi'nden Ş. Kök, Y. Aydın ve K. Karakurt'a iş birliği içindeki katkı ve destekleri için teşekkür ederim.